

Martyna Klejnowska-Borowska

Uniwersytet Warszawski

TEZAURUS JAKO IDEALNY SŁOWNIK TERMINOLOGII BRANŻOWEJ

SUMMARY

Thesaurus as an ideal branch terminological dictionary

The aim of this article is to present good points of a thesaurus in comparison to other terminological dictionary types. A thesaurus may be defined as a compilation of words and phrases organized in such a way as to show their relationships and to provide a standardized vocabulary. The relationships displayed in a thesaurus might be both conceptual and synonymous. The article outlines the thesaurus structure and ways of its creation. Furthermore, the author presents micro-, macrostructure and some entries of a model of a Russian-Polish securities thesaurus.

Key words: thesaurus, dictionary, microstructure, macrostructure, securities terminology

РЕЗЮМЕ

Тезаурус как идеальный словарь отраслевой терминологии

Настоящая статья представляет преимущества тезауруса на фоне других терминологических словарей. Тезаурус как словарь представляет собой упорядоченную совокупность лексических единиц, в которой в явном виде с помощью специальных помет отражены смысловые отношения (синонимические, родовидовые и ассоциативные) между лексическими единицами. Цель статьи – ознакомление со структурой тезауруса и способами его конструирования. Кроме того в статье описываются микро-, макроструктура и приводятся примеры словарных статей из модели русско-польского тезауруса ценных бумаг.

Wstęp

Gwałtowny rozwój języków specjalistycznych (technolektów) dający się zaobserwować od początku XX wieku wpłynął na pojawienie się terminografii – dziedziny zajmującej się teorią i praktyką konstruowania słowników terminologicznych. Tworzenie słowników terminologicznych poszczególnych branż staje się dziś zadaniem pierwszoplanowym, gdyż utwierdzają one status zawodowy danej dziedziny wiedzy. Bardzo przydatną formą zapisu wiedzy specjalistycznej jest tezaurus. Tezaurus reprezentuje system zależności między konceptami w ramach leksykonu terminologicznego. Tezaurusy mogą być budowane dla każdego zakresu tematycznego, można nimi objąć cały zakres wiedzy ludzkiej. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zalet tezausa na tle innych słowników terminologicznych. W konsekwencji zostanie przedstawiona ogólna charakterystyka tezausa, jego struktury oraz przykładowe artykuły hasłowe tezausa z zakresu terminologii papierów wartościowych, stanowiącego pole terminologiczne w obrębie leksykonu terminologicznego finansów i giełdy.

1. Tezaurus – ogólna charakterystyka

Tezaurus terminologii branżowej jako typ słownika reprezentuje wiedzę zawodową z uwzględnieniem wszystkich systemotwórczych związków zachodzących między pojedynczymi składnikami danego leksykonu terminologicznego¹. Analizując dostępne na rynku wydawniczym tezaurusy można pokusić się o ogólny zarys struktury tego typu słownika. Każdy słownik składa się z makrostruktury oraz mikrostruktury. Makrostruktura stanowi ogólną koncepcję słownika, natomiast mikrostruktura to budowa części hasłowej w słowniku. Artykuł hasłowy tezausa opracowywany jest według określonego schematu, którego treść mogą stanowić następujące podstawowe elementy:

- 1) termin hasłowy,
- 2) eksplikacja znaczenia terminu,
- 3) mikrotezaurus (paradygmat terminologiczny, w ramach którego funkcjonuje termin hasłowy),
- 4) ekwiwalenty obcojęzyczne.

W zależności od opisywanej dziedziny wiedzy specjalistycznej poszczególne elementy mikrostruktury słownika mogą mieć różną formę, dostosowaną do charakteru tej wiedzy.

¹ *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, J. Lukszyn (red.), Warszawa 2005, s. 141.

Terminy hasłowe w słownikach terminologicznych wybierane są z uwzględnieniem następujących zasad: zasady adekwatnego ograniczenia zbioru terminologicznego w słowniku, zasady systematyzacji oraz zasady międzynarodowej harmonizacji terminologii w słowniku². Pierwsza z zasad oznacza konieczność ustalenia korpusu niezbędnych tekstów będących nośnikami aktualnej terminologii oraz wyodrębnienia pożądanej terminologii branżowej. Druga zasada sprowadza się do uporządkowania leksykonu w obrębie słownika, czyli określenia makro- i mikrostruktury. Ostatnia zasada oznacza kojarzenie narodowego leksykonu terminologicznego z prymarnym systemem terminologicznym, co oznacza uwzględnienie w słowniku ekwiwalentów z języków światowych, które posiadają rozbudowane zasoby słownictwa specjalistycznego w danej dziedzinie. W związku z tym w słowniku można (ale nie jest to obowiązkowe) uwzględniać ekwiwalenty obcojęzyczne w takich językach jak: angielski, niemiecki, francuski, rosyjski, hiszpański czy włoski.

Z kolei eksplikacja znaczenia terminu w tezaurysie sprowadza się do przedstawienia definicji danego terminu. W zależności od typu definicji w literaturze przedmiotu wyróżnia się cztery stopnie dokładności tezaury terminologii branżowej³.

Słownik pierwszego stopnia dokładności (1°) zbudowany jest w oparciu o definicję predykatywną, która podaje charakterystykę generyczną obiektu oraz jego podstawową cechę dystynktywną, w rezultacie czego powstaje dwuwymiarowy obraz systemu konceptualnego.

Drugi stopień dokładności (2°) charakteryzuje tezaurus, w którym zastosowana została skrócona definicja intensjonalna. Ten typ definicji składa się z kilku wybranych charakterystyk obiektu, umożliwiających przeciwstawienie danego obiektu innym obiektom wspólnego systemu konceptualnego. Tego typu definicja pokazuje miejsce terminu w systemie oraz jego związki z innymi elementami systemu.

W słowniku trzeciego stopnia dokładności (3°) jednostki uporządkowane są na podstawie pełnych definicji intensjonalnych, co oznacza, że przestrzeń semantyczna w takim słowniku odznacza się bardziej złożoną strukturą w porównaniu z tezaurem 2° dokładności. Ponadto w definicji ustalane są związki zachodzące pomiędzy pokrewnymi systemami terminologicznymi.

Czwarty stopień dokładności (4°) charakteryzuje tezaurus zbudowany na podstawie definicji realnej. W definicji uwzględnia się niektóre właściwości wspólne dla obiektów należących do różnych dziedzin wiedzy. Tezaurus zbudowany

² J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa 2006, s. 134.

³ Ibidem, s. 160-165.

wany w oparciu o tego typu definicję uwzględnia także związki dalsze, niejawne oraz hipotetyczne.

Mikrotezaurus ujawnia siatkę relacji semantycznych właściwych dla danego systemu konceptualnego. W tezaurusach mikrotezaurus sprowadza się do ukazania paradygmatu terminologicznego, w którym funkcjonuje termin hasłowy. Budując tezaurus można uwzględnić następujące relacje semantyczne: relacja rodzajowo-gatunkowa, relacja partytywna, relacja kontrydiktoryjności, relacja synonimii, relacje asocjacyjne (poza wyodrębnioną jako oddzielny typ – relacją kontrydiktoryjności) i inne.

Relacja rodzajowo-gatunkowa wskazuje na termin górny oraz dolny w stosunku do terminu hasłowego. Z kolei relacja partytywna (część – całość) ujawnia terminy całościowe oraz terminy partytywne (oznaczające część). Relacja kontrydiktoryjności przedstawia termin semantycznie przeciwstawny w stosunku do terminu hasłowego. Relacja synonimii może ukazywać dokładny termin synonimiczny lub przybliżony termin synonimiczny. Relacje asocjacyjne mogą dotyczyć następujących związków: surowiec – produkt, działanie – sprzęt/ narzędzie, ilość – jednostka, materiał – właściwość, materiał – stan, materia/substancja – właściwość, działanie – sprawca itd. Opisuując wskazane powyżej relacje wykorzystuje się ogólnie przyjęte symbole graficzne (zob. Tabela 1) bądź symbole literowe (zob. Tabela 2, Tabela 3).

Tabela 1. Wybrane symbole graficzne opisujące relacje semantyczne w artykule hasłowym

Symbol graficzny	Typ terminu
↑	termin nadrzędny
↓	termin podrzędny
↗	termin całościowy
↘	termin partytywny
↔	termin przeciwstawny
≡	dokładny termin synonimiczny
≅	przybliżony termin synonimiczny
≈	termin skojarzony

Źródło: opracowanie na podstawie *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, J. Lukszyn (red.), Warszawa 2005.

Tabela 2. Symbole literowe opisujące relacje semantyczne w artykule hasłowym

Symbol literowy	Objaśnienie symbolu
U	używaj (deskryptor tytułowy, termin preferowany)
NU	nie używaj (askryptor reprezentowany przez deskryptor tytułowy, termin zabroniony)
SD	szerszy deskryptor
WD	węższy deskryptor
SDR	szerszy deskryptor rodzajowy
WDR	węższy deskryptor rodzajowy
SDC	szerszy deskryptor – całość
WDC	węższy deskryptor – część
KD	kojarzenie deskryptorów

Źródło: opracowanie na podstawie L. A. Bielicka, *Metodyka i organizacja opracowania tezaury*, Warszawa 1988.

Tabela 3. Symbole literowe opisujące relacje semantyczne proponowane przez ISO

Symbol literowy	Typ terminu
USE	termin preferowany
UF	use for (termin zabroniony)
TT	top term (termin kategorialny)
BT	broader term (termin szerszy)
BTG	broader term generic (termin szerszy rodzaj-gatunek)
BTP	broader term partitive (termin szerszy całość-część)
NT	narrower term (termin węższy)
NTG	narrower term generic (termin węższy rodzaj-gatunek)
NTP	narrower term partitive (termin węższy część-całość)
RT	related term (termin skojarzony)

Źródło: opracowanie na podstawie ISO 2788, s. 32.

Ostatnim elementem artykułu hasłowego teaurusu mogą być ekwiwalenty obcojęzyczne. Ekwiwalenty jednostki hasłowej w podstawowych językach światowych takich jak: angielski, francuski, niemiecki czy rosyjski pełnią rolę dodatkowego sposobu semantyzacji jednostek hasłowych.

2. Tezaurus na tle innych słowników terminologicznych

Istotę teaurusu określają trzy zasadnicze charakterystyki: zwartość, ciągłość oraz produktywność⁴. Zwartość teaurusu jest odzwierciedlona poprzez ukazanie wielostronności związków semantycznych pomiędzy poszczególnymi konceptami. Zwartość teaurusu ujawnia się w odpowiednim dlań paradygmacie terminologicznym, ukazanym za pomocą techniki teauryzowania. Dzięki zastosowaniu tej techniki odnotowane zostają relacje pomiędzy terminem hasłowym a innymi elementami opisywanego systemu. Dla porównania, większość dostępnych na rynku wydawniczym słowników terminologicznych konstruowana jest w oparciu o technikę separowania, w której termin hasłowy stanowi autonomiczną jednostkę wiedzy – tego typu słowniki noszą miano słowników endocentrycznych. Korzystanie z nich zakłada samodzielne odtwarzanie danego systemu konceptualnego, co często przerasta możliwości wielu użytkowników, którzy nie są specjalistami w danej dziedzinie.

Z kolei ciągłość teaurusu powoduje, iż każda jednostka konceptualna może stanowić punkt wyjścia przy określaniu jego struktury pojęciowej. Oznacza to, iż rekonstrukcję danego systemu terminologicznego można rozpocząć w dowolnym miejscu w słowniku. Tego typu działanie jest oczywiście niemożliwe do wykonania korzystając ze słownika endocentrycznego.

Produktywność teaurusu przejawia się w jego zdolności do generowania nowych pojęć w ramach danej dziedziny wiedzy. Prawidłowo skonstruowany tezaurus terminologii branżowej reprezentuje wiedzę zawodową w sposób wyczerpujący oraz uwzględnia wszystkie systemotwórcze związki zachodzące pomiędzy pojedynczymi składnikami konkretnego leksykonu terminologicznego. Ponadto ujawnia luki w strukturze kognitywnej danego leksykonu terminologicznego, dzięki czemu stymuluje rozwój wiedzy zawodowej.

Kolejną zaletą teaurusu, która wyróżnia go na tle endocentrycznych słowników terminologicznych jest to, iż spełnia on funkcję kontrolną. Za jego pomocą można ocenić powstające teksty specjalistyczne pod kątem ich merytoryczności. Co więcej, tezaurus terminologii branżowej pełni funkcję prognozowania nowych

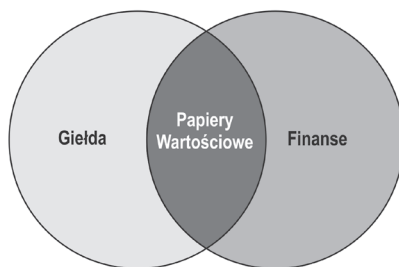
⁴ *Języki specjalistyczne...*, s. 141.

kierunków rozwoju danej dyscypliny, przedstawiając stan wiedzy w danej dziedzinie w formie zunifikowanych algorytmów myślenia zawodowego⁵.

3. Projekt tezaurusu terminologii papierów wartościowych

Obecnie papiery wartościowe odgrywają bardzo ważną rolę w funkcjonowaniu gospodarki rynkowej. Posługiwanie się nimi wymaga zapoznania się z terminologią funkcjonującą w obrębie tego pola terminologicznego, poznaniem istoty papierów wartościowych, ich funkcji oraz zasad ich obrotu. W niniejszym podrozdziale zostaną przedstawione projekt makro- i mikrostruktury tezaurusu terminologii papierów wartościowych.

Papiery wartościowe stanowią pole terminologiczne w ramach leksykonów terminologicznych o nazwach *Finanse* oraz *Giełda*, co można graficznie zilustrować w postaci następującego modelu:

Rys. 1. Model zakresu tematycznego tezaurusu o dwóch dziedzinach nadrzędnych.

Aby stworzyć tezaurus z zakresu terminologii papierów wartościowych w pierwszej kolejności należy określić korpus tekstów, z którego po skrupulatnej analizie zostaną wybrane pojęcia reprezentatywne dla opisywanego w tezaursie fragmentu dziedziny. W przypadku papierów wartościowych korpus tekstów mogą stanowić ustawy, podręczniki akademickie oraz słowniki terminologiczne i encyklopedie z tego zakresu. Kolejnym etapem pracy nad tezaurem jest selekcja terminów. Forma tezaurusu w praktyce rozwiązuje problem ilościowy terminologii w słowniku⁶, pozwalając na porządkowanie terminologii w oparciu o przygotowany schemat mikrotezaurusu.

⁵ J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, s. 158.

⁶ A. Marchwiński, *Związki interdyscyplinarne w słowniku terminologii lingwistycznej*, [w:] *Metajęzyk lingwistyki, Systemowy słownik terminologii lingwistycznej*, J. Lukszyn (red.), Warszawa 2001, s. 153.

3.1. Makrostruktura tezaurusa

Pod pojęciem makrostruktury rozumiana jest ogólna koncepcja słownika terminologicznego. Rodzaj systematyzacji terminologii w słowniku powinien być adekwatny do rodzaju wiedzy specjalistycznej utrwalonej w danym leksykonie. Terminologia w tezauruse może być przedstawiona w układzie: alfabetycznym, systematycznym, graficznym bądź za pomocą kombinacji podanych układów. Projektowany słownik ze względu na różną terminologię obsługującą dany papier wartościowy może mieć układ systematyczny, przykładowo:

- a) terminologia związana z wekslami (A),
- b) terminologia związana z czekami (B),
- c) terminologia związana z akcjami (C),
- d) terminologia związana z obligacjami (D),
- e) ..., itd.

Tezaurus o układzie systematycznym powinien zawierać również alfabetyczny indeks terminów w nim występujących.

3.2. Mikrostruktura tezaurusa

Parametry mikrostruktury zostały bardzo wnikliwie opisane w literaturze przedmiotu⁷. Proponowany układ artykułu hasłowego został opracowany w oparciu o analizę relacji pomiędzy pojęciami w opisywanym polu terminologicznym, jakim są papiery wartościowe. Elementy mikrostruktury oraz ich symbole przedstawia poniższa tabela:

Symbol	Element mikrostruktury
A	przykładowe oznaczenie miejsca w systemie
T (np. 1)	termin hasłowy (liczba porządkowa)
*	termin skrótowiec
D	definicja
↑	termin nadrzędny
↓	termin podrzędny
↗	termin całościowy
✓	termin partytywny
↔	termin przeciwstawny
→	termin komplementarny
≡	termin synonimiczny
≈	termin skojarzony
PL	ekwiwalent polski
EN	ekwiwalent angielski

⁷ Zob. С.В. Гринев, *Введение в терминологию*, Москва 2008, s. 21-23; J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, s. 136; Ł. Karpiński, *Zarys leksykografii terminologicznej*, Warszawa 2008, s. 111.

Poniżej zostały przedstawione dwa artykuły hasłowe w proponowanym słowniku. Jak można zauważyć w przypadku tych dwóch artykułów hasłowych, nie wszystkie parametry wymienione w tabeli pojawiły się w opisie tych jednostek terminologicznych.

A

T.1. вексель

D ценная бумага, обособленный документ, строго предусмотренной формы, содержащий безусловное обязательство выдавшего его лица произвести платеж указанной суммы поименованному в векселе лицу в обусловленный срок

↑ ценная бумага

↓ простой вексель, переводной вексель; дисконтный вексель, процентный вексель; товарный вексель, финансовый вексель, казначейский вексель; обеспеченный вексель, необеспеченный вексель; предъявительский вексель, ордерный вексель и др.

↗ вексель

✓ вексельная метка, вексельная сумма и др.

→ вексеledатель

≈ вексеledержатель, авалист

PL weksel

EN promissory note; single bill

T.2. вексеledатель

D заемщик, должник, выдавший вексель, получивший по нему кредит и обязанный погасить вексель, вернуть кредит

↔ вексеledержатель

≈ вексель

PL wystawca weksla

EN bill drawer

Wnioski

Reasumując powyższe rozważania, tezaurus terminologii branżowej wydaje się idealnym typem słownika zarówno dla laików w danej dziedzinie, jak i specjalistów. Ukazując relacje w systemie, pozwala on obiektywnie ocenić strukturę wiedzy zawodowej w danej dziedzinie. Ponadto dzięki swojej budowie odzwierciedla terminologię specjalistyczną w sposób wyczerpujący oraz systematyczny. Należy pamiętać, iż stworzenie fachowego słownika terminologii branżowej wiąże

się z przestrzeganiem wyznaczonych zasad, związanych z budową makro- i mikrostruktury, bez których nie można osiągnąć zamierzonego celu.

Bibliografia

- Bielicka L.A., *Metodyka i organizacja opracowania tezaury*, Warszawa 1988.
- Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, J. Lukszyn (red.), Warszawa 2005.
- Karpiński Ł., *Zarys leksykografii terminologicznej*, Warszawa 2008.
- Leski K., *Zasady budowy tezaury*, Warszawa 1978.
- Lukszyn J., Zmarzer W., *Polsko-rosyjski tezaurus konstant kulturowych*, [w:] *Języki specjalistyczne. Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych*, Ł. Karpiński (red.), Warszawa 2008.
- Lukszyn J., Zmarzer W., *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa 2006.
- Marchwiński A., *Związki interdyscyplinarne w słowniku terminologii lingwistycznej*, [w:] *Metajęzyk lingwistyki, Systemowy słownik terminologii lingwistycznej*, J. Lukszyn (red.) Warszawa 2001.
- Szczurek K., *Projekt słownika terminologii dotyczącej funkcjonowania Unii Europejskiej – założenia i przykłady*, [w:] *Komunikacja specjalistyczna. Od terminologii do leksykografii*, Ł. Karpiński (red.), Warszawa 2011.
- Zmarzer W., *Leksykografia terminologiczna*, [w:] *Teoretyczne podstawy terminologii*, F. Grucza (red.), Wrocław 1991.
- Гринев С.В., *Введение в терминографию*, Москва 2008.